

Олександр Лозовицький,
кандидат політичних наук,
здобувач кафедри державної політики
та управління політичними процесами НАДУ

Зовнішня політика держави: новий формат перетворень інтересів і мотивацій в умовах глобалізації

Автор досліджує процеси формування зовнішньої політики, що спирається на виважене розуміння змін характеру державних інтересів, актуалізуючих необхідність розгляду трансформації суб'єктів державотворення під час глобалізації та регіоналізації як чинників глобалізаційного процесу.

Ключові слова: держава, зовнішня політика, глобалізація, регіоналізація, інтерес, мотивація.

The author explores the formation of foreign policy based on understanding of changes in the nature of public interest, aktualiziruyuchih need to consider the transformation of the subjects of a state in times of globalization and regionalization as factors of the globalization process.

Key words: state, foreign policy, globalization, regionalization, interest, motivation.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими завданнями теорії і практики реалізації механізмів державного управління. Сучасні взаємовідносини держав характеризуються загостренням боротьби різних центрів сили, блоків, союзів, тимчасових альянсів за сфери впливу. Інтереси провідних держав світу стали основною рушійною силою сучасного розвитку, і тому теоретичне осмислення змісту, прояснення їх ролі й характеристик лежить в основі сучасного глобалізаційного процесу. Тому проблематика дієвості та

ефективності сучасної зовнішньої політики постійно перебуває в центрі уваги провідних країн світу, а обґрунтування напрямів та способів її розв'язання є наріжним каменем їх державного управління. Але особливої актуальності розв'язання згаданої проблеми набуло сьогодні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання даної проблеми, свідчить, що сьогодні питання розвитку зовнішньополітичних інтересів України досить популярні у вітчизняних і зарубіжних дослідників. Однак робіт, що стосуються аналізу підходу нашої держави до даного питання, а особливо з позицій державного управління, досить небагато. У попередніх дослідженнях головну увагу було приділено лише певному спектру проблем та питань даної проблематики, які розглядалися в конкретно-історичному та політологічному аспектах. Принципово новим у представленому дослідженні є спроба встановити загальний характер і параметри впливів у взаємодії держав, які втілювались у виробленні й формуванні зовнішньополітичної стратегії України. Серед наукових публікацій, доступних широкому загалу дослідників, насамперед привертають увагу роботи: І.М.Валлерстайна, П.-М.Галлуа, Д.Єатсона, Р.Жирардета, І.Лакоста, Д.-Ж.Маннинга, Г.О'Туатлі, Ж.Фреунда. Проте всі вони лише побіжно торкаються зазначеної проблеми. Тому дослідження зовнішньополітичних інтересів і мотивацій у контексті глобалізації становить інтерес і суспільну користь за нинішніх складних умов перехідного періоду українського державотворення.

Формулювання мети та завдань статті. Мета дослідження включає: визначення особливостей, напрямів і параметрів зовнішньополітичних інтересів у контексті аналізу їх динаміки; вивчення досвіду формування та реалізації Україною зовнішньополітичної стратегії; на основі вже накопиченого матеріалу проаналізувати відповідний процес у глобальній перспективі. Зазначена мета конкретизувалася через постановку й вирішення завдань: на основі аналізу уточнити природу й зміст зовнішньополітичних інтересів у глобалізаційному процесі; показати сутність і розкрити основний зміст зовнішньополітичних інтересів як рушійної сили двох основних тенденцій сучасного світу - глобалізації та регіоналізації;

визначити шляхи формування зовнішньополітичного курсу України в контексті розвитку глобалізації.

Головне завдання дослідження полягає у визначенні витоків і чинників комплексу глобалізаційних взаємовідносин в їх проекції на зовнішньополітичну стратегію України. Відповідно поставлені мета й завдання досягаються за допомогою порівняльного, структурно-функціонального й інших наукових методів з опорою на загальні й спеціальні методи дослідження наук державного управління. Методологічний підхід має три рівні - гносеологічний, парадигмальний та прикладний. Їх поєднання складає схему: принцип аналізу - форма аналізу - інструмент аналізу.

Викладення основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих результатів. Сучасна Україна переживає один із найдраматичніших періодів своєї історії. Перебуваючи в стані громадсько-політичної кризи, вона болісно прагне перебороти внутрішню смуту й визначити власний шлях розвитку як великої демократичної держави. Розглядаючи взаємозв'язок ідей із конкретними подіями й роллю України у світі на рубежі століть, з еволюцією нового світового ладу, можна виявити співвідношення між вітчизняною і зарубіжною зовнішньополітичною думкою [1, с. 65]. Можна стверджувати, що й в Україні відтепер зовнішня політика усе більше залежить від суспільної думки й міфів суспільної свідомості. Новизна ситуації полягає й у тому, що значно активніше починає застосовуватися зовнішньополітична аргументація. За сутністю вона стає основою нової ідеології [2, с. 53].

Актуальним залишається теоретичне осмислення змісту самих зовнішньополітичних інтересів, що лежать в основі сучасного глобалізаційного процесу, прояснення їх ролі, змісту й характеристик. З перетворенням сучасної картини світу змінюється і характер інтересів: відбувається укрупнення суб'єктів глобалізації, що втілюється у створенні союзів, альянсів, блоків, які охоплюють групи країн у рамках різних регіонів планети. Вони проявляються на різних рівнях: міжнародному, регіональному, державному. Однак головним залишається глобальний рівень, що актуалізує необхідність розгляду трансформації значення інтересів у ході глобалізації, розгляд

регіоналізації як фактора глобального процесу для того щоб вийти на вирішення питання - прояснення сутності й механізмів реалізації інтересів сучасної України у зовнішньому середовищі. Особливої актуальності набуває питання артикуляції зовнішньополітичних інтересів, які в сучасних умовах виявляються, насамперед, у забезпеченні державної безпеки, збереженні місця й ролі на міжнародній арені, досягненні стійкого розвитку шляхом демократизації й загального цивілізаційного підйому.

Розглядаючи зовнішнє середовище, необхідно наголосити, що інтереси є головним фактором, який закріплює або ж, навпаки, підриває й руйнує специфічний і конкретний єдиний простір. Вони також є рушійною силою двох основних тенденцій - глобалізації й регіоналізації, розглядаючи сучасну ситуацію у світі в аспекті протистояння інтересів провідних держав. Глобалізація як основна тенденція сучасного Світу супроводжується протилежною тенденцією - регіоналізацією. Вони характеризуються діалектичним взаємозв'язком і єдністю, що втілюються у виокремленні інтересів країн з різною ментальністю, рівнем розвитку й роллю в сучасному світі. Регіон стає одним із провідних суб'єктів сучасного світоустрою, що нейтралізує негативні наслідки глобалізації, а регіоналізація є істотною ознакою сучасного глобалізаційного процесу.

У новому сторіччі сучасна цивілізація стикнулася з посиленням боротьби за сфери впливу різних соціальних сил, блоків і союзів, етнічних і конфесіональних рухів. Це спонукує суб'єкти міжнародних відносин використати різні засоби діяльності, включаючи пошук і формулювання відповідних соціально-економічних, геополітичних та ідеологічних концепцій, що акумулюють їх інтереси, у тому числі й зовнішньополітичні. У цій ситуації надзвичайно важливо розібратися, яку роль і значення мають інтереси в сучасному державотворчому процесі як у світі в цілому, так і в Україні зокрема. Зрозуміло, що сучасне міжнародне становище змушує й Україну виробляти в зовнішній політиці правила поведінки, які будуть адекватними ситуації у світі і водночас відповідатимуть її власним національним інтересам. Слід зауважити, що вони відіграють надзвичайно важливу роль у державотворенні. І тому

нині як одна з першочергових потреб постає формування власної активної зовнішньополітичної стратегії. Це сприятиме завоюванню й закріпленню стійкого авторитету нашої держави, її впливу на міжнародні події. Тому вироблення державного курсу - справа дуже складна й потребує ретельного теоретичного обґрунтування.

Формування власної зовнішньої політики спирається на виважене розуміння національного інтересу й того місця, яке він повинен займати в розбудові відносин з іншими країнами. Очевидно, що в умовах державотворення національним інтересам має відводитись особлива увага, оскільки вони згуртовують навколо певної центральної ідеї широкі народні маси. Тут, однак, треба мати на увазі, що це буде насправді так, якщо розглядати національні інтереси як інтегральний вияв інтересів усіх членів суспільства, що реалізуються через державу [3, с. 86].

Відповідно до правильного розуміння державних інтересів визначаються й пріоритети зовнішньополітичної діяльності. Необхідно підкреслити, що ефективна стратегія можлива лише за об'ємного бачення світу, постійної аналітичної роботи, відмови від імпульсивних рішень. Саме користю для держави, для народу слід керуватися в політиці, попри всілякий романтизм, амбіції та ейфорію. Нові віяння вимагають звільнити міжнародні відносини від вантажу підозрілості, ворожості й рецидивів насилля. Життєво важливі державні інтереси пов'язані зі збереженням, збільшенням і захистом національних цінностей, девальвація й втрата яких ставлять під питання безпеку або навіть саме існування народу. До таких інтересів можуть бути віднесені: суверенітет, державна й територіальна цілісність, ефективна система оборони й безпеки, відбиття агресії, запобігання війнам. Тому інтереси являють собою складне багаторівневе утворення, що формується в руслі об'єктивних процесів як під прямим, так і опосередкованим впливом безлічі факторів.

Один з найважливіших моментів розуміння сучасного Світу полягає у виявленні взаємозалежності між інтересом та ідеологією. Вивчення суспільних відносин з боку інтересів являє собою не тільки важливу методологічну вимогу, але й має велике практичне значення. Воно дає можливість виявити внутрішні

джерела рушійних сил розвитку суспільства в цілому, а також, коли потрібно, розкрити не тільки сутність і характер суспільних зв'язків, але й логіку поведінки конкретних соціальних суб'єктів, визначити рушійні сили і необхідний аналіз виробничих та інших видів суспільних відносин з інтересами націй та інших соціальних груп.

Саме цей факт і втілюється в державних інтересах. Вони мають об'єктивну спрямованість національного самоствердження й тому є найбільш важливими в політичному процесі. Сучасна дійсність світового розвитку настійно вимагає уточнення й відновлення поняття державного інтересу [4, с. 12]. Раніше йшлося про національні, пізніше - державні інтереси, і лише в окремих випадках – про наднаціональні. Основу державних інтересів традиційно становили виживання й незалежність даної країни, збереження в недоторканності її території й кордонів, а згодом ще й забезпечення безпеки й добробуту громадян [5, с. 22]. Мабуть, зараз вперше з'являється завдання цілеспрямованого зміцнення сукупної могутності держави [6, с. 47]. Не менш актуальним є й розгляд способу реалізації державних інтересів, які в майбутньому, вочевидь, будуть реалізовуватися через зміцнення сукупної сили держави, створення нових коаліцій, суперництво усередині них за лідерство і конкуренцією за додаткові переваги як безпосередньо у відносинах між провідними країнами й коаліціями держав, так і в ключових регіонах світу.

Зворотним боком проблеми виявлення й класифікації методів реалізації державних інтересів як прояву зовнішньополітичних інтересів завжди було питання про мотивацію поведінки держав. Склалися дві школи підходів до вирішення цього питання. Перша - ліберальна, що стверджувала примат суб'єктивної "волі людини". Представники школи вважають, що якщо існує першооснова людських конфліктів і поводження держав, те це не економічні сподівання, сили історії або результат балансу сил, а буденні надії й тривоги людського розуму [7, с. 64]. Друга школа, школа реалістів, до якої, у цьому випадку, можна віднести традиційну західну політичну науку, бачила рушійні мотиви в роботі матеріальних факторів - факторів економіки, географічних умов, збройної сили [8, с. 66-69].

Здається, що ні та, а ні інша школа самостійно не можуть претендувати на правильне трактування мотивацій, особливо сьогодні, в умовах багатовимірної світової політики і тому доречним є розумний синтез мотиваційних факторів, що їх виділяють дві школи, - як об'єктивних, так і суб'єктивних. Зрозуміло, кожній державі й групі держав властивий свій набір тих чи інших мотивацій, що вимагає уточнення й розуміння могутності держави з урахуванням посилення ролі зовнішньополітичних інтересів. Раніше могутність держави визначалася передусім як військова в поєднанні з вигодами географічного положення, що піддавалися математичному "обрахуванню" [9, с. 167]. Усі інші - природні, демографічні й відтворювані - ресурси держави розглядалися в контексті нарощування військової сили, максимізації можливостей компенсації недоліків місця розташування держав або їх коаліцій. Тому зараз могутність держави - це комплексний показник взаємодіючих у системі факторів, одним із яких є структура й спрямованість зовнішньополітичних інтересів.

У рамках цієї системи можуть бути виділені два рівні. Перший - це група фундаментальних, довгострокових інтересів, які практично не змінюються або змінюються надзвичайно повільно. Інша група - інтереси ситуативного характеру. Їх предметом є цілі, які формуються в результаті досягнутої згоди або компромісу у вирішенні протистояння, протиборства. У реальній політиці місце цих двох груп інтересів визначається конкретними умовами й залежить від співвідношення сил, наявності можливостей для проведення власних фундаментальних інтересів. Дана дворівнева структура інтересів реалізується у сферах фінансів і економіки, зовнішньої й внутрішньої політики, у військовій, інформаційній, духовно-культурній і екологічній сферах [10, с. 77].

Вирішальну роль у формуванні, функціонуванні, забезпеченні ефективності системи інтересів відіграє, з одного боку, адекватне матеріальному й духовному потенціалу народу усвідомлення національних цінностей, ідей і цілей, з другого - їх закріплення в політичній, соціально-економічній організації суспільства, державному й культурному будівництві, у практичній політиці. Національні цінності, інтереси й цілі - тріада

першоджерел, основних рушійних сил системи державних інтересів, визначальний її зміст, характер, конфігурацію, спрямованість. Звичайно ж, варто мати на увазі ціннісні характеристики всіх проявів зовнішньополітичної активності як вираження державних інтересів, а у різних суб'єктів вони можуть як розрізнятися, так і збігатися. Ця обставина спричиняється розходженням двох видів дій суб'єктів: у напрямі протидії та в напрямі співробітництва. Співвідношення цих векторів діяльності й визначає конкретну ситуацію, а в застосуванні до усього світу - його геополітичну картину. З інтересами як зовнішнім фактором пов'язаний інший фактор детермінації ситуації - наявність численних загроз безпеки різноманітних суб'єктів, загроз дійсних, реальних, загроз потенційних і навіть уявних [11, с. 86].

Протистояння між провідними державами світу перемістилося зі сфери ідеології у сферу геополітики. Новизна ситуації полягає в тому, що значно активніше у зовнішньополітичній сфері починає застосовуватися геополітична аргументація. По суті, геополітика стає новою ідеологією, тим "наріжним каменем", що заважає затвердити безконфліктний світ, структуруючи геополітичні інтереси на три компоненти: геополітичну практику, геополітичну ідеологію й геополітичну науку.

Основне протиріччя епохи переміщується у сферу відносин між державами, що розрізняються рівнем розвитку і географічним положенням. Державний інтерес, що раніше концентрувався у сфері політичних відносин, перемістився у сферу економічного протистояння, в основі якого лежить територіальний, геополітичний інтерес. Однак відмова від політичної ідеології лише зробила очевиднішими більш глибокі підстави глобального протистояння. Ідеологія й ідеологічне протистояння набули відкрито геополітичного характеру. Світ неминуче вступив в еру гострого геополітичного протистояння, що має потребу в ідеологічному виправданні, у новій ідеології. Її поняттями стають "геополітичний інтерес", "геополітичне протистояння", "прагнення до домінування", "геополітичні устремління", "геополітичні загрози", "життєвий простір", "безпека", "стратегічна стабільність" [12, с. 148].

Для виправдання та обґрунтування нової ідеології створюються спеціальні концепції, що мають досить привабливі назви, але спрямовані на використання ідей і цінностей, вигідних сьогодні державам "золотого мільярда". До них додаються концепції загальнолюдських цінностей, глобалізації, модернізації, мондіалізму, деякою мірою - культура миру й ненасильства. Безсумнівно, кожна з ідей, що втілюється в цих концепціях, має деякий об'єктивний зміст, але зовсім інша справа - політичний зміст і реальне наповнення, що вкладається в ці поняття зацікавленими силами. Вони переважно використовуються для позначення позицій держав, оцінки їх місця в системі міжнародних відносин, виходячи з дослідження комплексу економічних, політичних, військово-стратегічних, ресурсних та інших питань, що відіграють важливу роль у збереженні або зміні загальносвітового й регіонального балансу сил.

Інтереси держав, як правило, прагматичні, якщо не сказати егоїстичні. У боротьбі інтересів за виживання, за безпеку нації, цілей досягають насильством, кровопролиттям, війною, удосконалюванням засобів захисту своєї безпеки. Безпека держави виступає домінуючим інтересом, що забезпечує йому оптимальне існування.

Висновки дослідження і перспективи подальших розвідок. На підставі системного аналізу вдалося зробити висновок, що зовнішньополітичні інтереси держави - це ті інтереси, які пов'язані із цілями домінування, панування або у світі в цілому, або у великих його регіонах, а також інтереси, пов'язані з протидією спробам затвердити власне домінування за рахунок припинення або послаблення іншої сторони. Вони використовуються для позначення позицій держав, оцінки їх місця в системі міжнародних відносин виходячи з дослідження комплексу економічних, політичних, військово-стратегічних, ресурсних та інших питань, що відіграють важливу роль у збереженні або зміні загальносвітового й регіонального балансу сил. Під час розгляду зазначених інтересів необхідно реагувати на мінливу реальність і збільшення діапазону факторів, що впливають на її розвиток, насамперед домінування ролі глобалізації й посилення значення регіоналізації, які значно

впливають на характер і стан процесів у сучасному світі. Україна має об'єктивні можливості для створення механізму реалізації своїх зовнішньополітичних інтересів на основі зваженої далекоглядної політики у світі. Безсумнівно, проводячи виважену далекоглядну політику, Україна зможе забезпечити собі гідне місце шляхом інтеграції в міжнародні механізми прийняття рішень. *Перспективним напрямом дослідження в подальшому* вбачається концептуальна розробка теоретико-методологічних засад даної проблеми, а також відповідних процедур вироблення рекомендацій для дієвого й ефективного здійснення зовнішньої політики держави.

Список використаних джерел

1. *Freund J. L'essence du Politique / J. Freund. - Paris, 2003. - 317 p.*
2. *Girardet R. Problemes contemporains de defense nationale / R. Girardet. - P. : Dalloz, 2004. - 238 p.*
3. *Eatson D. The Political Systems / D. Eatson. - N. Y., 2003. - 430 p.*
4. *Gallois P.-M. Geopolitique; les voles de la puissance / P.-M. Gallois. Paris : Fondation pour les etudes de defence nationale/Plon, 2000. - 246 p.*
5. *Ajami F. Global Logic of the Neoconceratives / F. Ajami // World Politic. - 2009. - April. - Vol. 30. - N 3. - 264 p.*
6. *Lacoste Y. Questions de géopolitique / Y. Lacoste. - P., 1988. - 479 p.*
7. *O'Tuathail G. Critical Geopolitics: The Politics of Writing Global Space / G. O'Tuathail. - Minneapolis, 2002. - 416 p.*
8. *Manning D.-J. The Place of ideology in Political Life / D.-J. Manning, T.-J. Robinson. - L., 2005. - 512 p.*
9. *Apter D. Politics of Modernization / D. Apter. - Chicago, 2008. - 438 p.*
10. *Michel B. Un monde enmovement / B. Michel. - P. : Nathan, 2001. 312 p.*
11. *Wallerstein I. M. Geopolitics and Geoculture: Essays on the Changing World - System / I. M. Wallerstein. - Cambridge, England: Cambridge University Press, 2001. - 202 p.*
12. *Chantebout B. Droit constitutionnel et science politique / B. Chantebout. - P. : Plon, 2008. - 263 p.*